

ՎԱՍԻԼ Բ. ԲՈՒԼԱՐԱՍՊԱՆ

(979-1025)

(Նախընթ. տեւ էջ 304)

ԺԱ. — ՎԱՍԻԼ Բ. Ի ՅԱՐԱՅԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅՈՑ ՀԵՏ. — ԱՐԵՐՈՒՆԵՑ ԳԱՂԺԱՆԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝ ԸՍՏ ԿԵԴՐԵՆՈՍԻ. — ԱՅԺՄԵԱՆ ՎԱՆԵՑԻԲ ԲՈՒԼԱՐԱՐ ԵՆ ՆԱԳՄԱՐ. — ՎԱՅ ԵՒ ՏԱՅՈՑ ԻՇԵԱՆՆԵՐԸ. — ՀԱՅ ԿԵՆՁ ՄԸ ՀԱՐԱԳԻՏՈՒԹԵԱՄԻ՝ ԴԱՅԱ ՄԸ ԳՐԱՌՈՒՄԻ. — ԱՆԻ ՅՈՒՆՑ ԿԸ ԿՏԱՅՈՒԻ. — ՎԱՍԻԼ Բ. Ի ՎԱՅՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՅԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Վասիլ Բ. Ի յարաբերութիւնը Հայոց հետ՝ կարեւոր են ոչ միայն պէպքերու մեծութեամբ, այլ նաեւ իրենց հետեւանքներով:

1021ին՝ Սենեքերիմ Աւարունի, թագաւոր Վասպուրականի, թրջաց արշաւանքներէն տազնապած, և Ս. Ներսիսի մարգարէութեանց ընթերցմամբ՝ կորսնցնելով բարոյական ամէն ոյժ՝ թշնամեաց դիմադրելու, թէպէտ երկու անգամ ճակատամարտ տուած էր անոնց պէմ և յաղթական ելած, — ուրոշեց իր երկիրը Յունաց ընծայել, և իր ժողովրդեան հետ զաղթել յունական բաժինը, ինչպէս ըրած էր երբեմն Արշակ Գ.:

Իր Գաւիթի սրդին Պօլիս եկաւ՝ այդ առաջարկութիւնը կայսեր ներկայացնելու. հետը բերած էր ճոխ ընծայներ, երեք հարիւր նոսրի վրայ բեռեցուցած:

Առաջարկութիւնը հաճոյ անցաւ կայսեր: Սենեքերիմ՝ 400,000 հպատակներով Յունաց բաժինը անցաւ, տալով Վասիլ տասը քաղաք, հազար դիւղ, եօթանասուն և երկու բերդ: Ընդունեցաւ անոնց փոխարէն՝ Սեբաստիա, Լարիսսա և Աւարա քաղաքները:

« Յայժմամ, կ'ըսէ՝ կեցրեմք, և Սենեքերիմ իշխանն վերին Մարտատանի (Στῆς Ὑψηλῆς Μαρτυρίας, Արախտ անունէն զատ ոչինչ կայ Վասպուրականի մէջ որ Մեղ աւունը յիշեցնէ), զոր այսօր Ասիականիս կը կոչեն, եկաւ առ արքայն իր բոլոր գերպատանաւ հանգերէ, տալով անոր՝ իրեն

հպատակող բոլոր գաւառը, և անունաւոյցաւ պատրիկ և զօրավար Կապպադովկիոյ. և փոխարէն՝ իրեն կալուած ընդունեցաւ հետեւեալ քաղաքները, Սեբաստիա, Լարիսսա, Աւարա, և ուրիշ բազմաթիւ կայուածնիր. վասն զի սա նեղուելով մերձաբնակ Հագարացիներէն՝ անկարող դիմադրելու՝ կայսեր դիմեց և իրեն տուաւ իր գաւառը, որուն իշխան զրուկուելով Վասիլ պատրիկ Արդիլլոս՝ ամէն բանի մէջ անյաջող երեւնալով՝ պաշտօնէն հանուեցաւ, և իրեն տեղ զրուկուեցաւ զօրավարն Նիկիփոր Կոմենոս, որ այդ գաւառը երթալով՝ մասամբ համապելով, մասամբ բրոնտիլին զօրածնելով, գաւառը կայսեր հպատակեցուց » (Կեղերեսոս, էջ 464):

Կ'երեւի թէ իրենց հայրենեաց մէջ բնակողները դժգոհ էին Սենեքերիմի փոխտեսնան վրայ, և չէին հանդուրժեր Հայաստանի մէջ՝ յունական կեցիւրն մը և իրենց վրայ յոյն իշխաններ տեսնալու:

Վասպուրականի ներկայ ընակչութեան մի մասը, շատ հաւանորէն, Բուլղարական ծագում ունի. այս կէտը, որ հետաքրքրական է ազգապրական տեսակէտիւ, կը գուշակուի Կեղերեսոսի մէկ վկայութեամբ: Վասպուրականի բնակիչները զաղթած էին. հարկ էր երկրին պաշտպանողներ և մշակողներ գտնել. 1015ին Վասիլ Բ. կը պաշարէ Մալկեդոնիոյ Մոզլենիս գաւառի Եղեթիս քաղաքը, իր պարիսպները իբր զօտի ունէին իրենց շուրջ պէս մը, որուն ընթացքը փոխեց կայսրը և յաջողեցաւ տիրել քաղաքին. հոն կայսեր անձնատուր եղան

« Դիմեախանոս Գաւառոս, զօրաւոր մարդ և Գաբրիէլի պաշտօնակից, և իլիծէս Մոզլենիոյ իշխանը, և ուրիշ շատ մեծամեծներ, և ոչ ոսկաւ պատերազմող ժողովուրդ. անոնք որ զէնք կարող էին շարժել զրուկուեցան կայսերոյն յԱսիականիս » (Կեղերեսոս, էջ 462): Պէտք է դիտել որ նախապէս արդէն յոյն զօրավար և բանակ կար ի վասպուրական, և Եղեթիս Բուլղարք իրեն բնակիչ պէտք է ուղարկուած ըլլան. վասն պատերազմաց կեցիւրն մ'ըլլալով՝ զարմանալի չէ որ զէնք շարժող մարտիկները ընտրուած ըլլան:

Դաւիթ, Տայոց իշխանը, զոր Կեղերնոս կ'անուանէ կերպապաղատ վրաց (էջ 447), անժառանգ ծերանալով՝ իշխաններէն ոմանք սրբազործեալ բաժակի մէջ թոյն խոտնեցին և իր մահը երազեցին։ Դաւիթ, մեռնելէն առաջ, իր թշնամեաց ոճիրը ընդունայն հանեց՝ զրեւով կտակ մը՝ որով իր երկիրը կայսեր կ'ընծայէր։ Սակայն Գէորդ, Դաւիթի եղբայրը, ամէն ճիգ ի գործ կը գնէր կտակին իրագործումը խափանելու համար։

Վասիլ Բ. անապարեց Վրաստան երթալու և յաջողեցաւ ինդիրը լւծել տառնց զէնք գործածելու։

Հուսիսային Վրաստանը Գէորգի ընծայեց, թոյլ տալով իրեն հոն ինքնապաշտ թագաւորել, պայմանաւ որ Հռովմայեցոց երկրին վրայ պիտի չարշաւէր։ Իր որդին եւս պատանգ աննելով՝ դրոնեց Փինսիկէ (Կեղերնոս կը խօսի այս դէպքերուն վրայ, էջ 447, տառնց սակայն հայ պատմաց յիշատակած թունաւորումը պատմելու)։ 1022ին Վասիլ պատերազմեցաւ Վրաց հետ. բայց առանց յաղթելու. երկրորդ ճակատամարտի մը մէջ, Վրաց Լիպարիտ սպարապետը սպաննուեցով, Գէորգ հաշտութիւն խնդրեց, տալով՝ երկիրներու հետ՝ իր Բագրատ որդին ալ իրրեւ պատանգ։ Բասեան գաւառի Մեծոփ գիւղին մէջ՝ պաշնադրութիւն մը կնքուեցաւ, որով Տայոց մի մասը Վրաց կ'անցնէր։ Խնդիրը աւելի պարզեցաւ, երբ Գէորգ մեռնելով՝ իրենց յաջորդեց Բագրատ, որ անձնական ոչ մէկ պատճառ ունէր Յունաց թշնամի ըլլալու։

Վասիլ տիրեց Խրաթ, Մանազկերտ, Արճէջ քաղաքներուն։ Այդուալի-հասան, Մերվանի որդին, որ Արաքսեցոց կողմանէ Հայաստանի կառավարիչ անստանուած էր, յաղթուելով իրմէ՝ քսանամեայ զինապալար խնդրեց։ Կայսրը վերադարձաւ Պոլսի։ Նա Բագրեւանդ գաւառի մէջ գտնուած պաշտոն՝ կը սպառէր որ Դադիկ Ա Հայոց թագաւորը զայ իրեն յարգանքներ ընծայելու։ Բայց նա խորիտ վարուեցաւ. իր այս անտարբերութիւնը պատժուեցաւ՝ Կոզմիտ և Մարկոսի գաւառներու աւերումով։ Աբաս՝ Կարսի թագաւորը և Սենեքերիմ Արծրունի՝ կայսեր

շնորհներուն արժանացան՝ անսակցութիւն խնդրած ըլլալուն համար։

Ուրիշ անգամ մը եւս, տարբեր առթիւ, Ալիսագաց դէմ գնացած պահուն, կայսրը (1022ին) անցաւ Հայաստանէն։ Իր զօրին տակ կը պատերազմէին նաեւ հայ զօրքեր. Իբրահիմի շէրքը, որ Սարակինոսաց կը պատկանէր, պաշարած ժամանակ, հայ կին մը իր նենգութեամբ՝ զինքը ազատեց եւ կարատել կուռի մը ննգութենէն։

Բերկապահները ձերբակալած էին և զգեկին մէջ բանաւած ուրիշ հայ կին մը, որ ազգական էր առաջնայն. սա թախանձանօք յաջողեցաւ հրաման ստանալ՝ որ կարենայ գերի կնոջ հետ տեսնուիլ և զայն միխիմուրել։ Ջինուորները սակաւաթիւ էին բերդին մէջ, բայց զեռ եւս կարելի չէր տիրել, անոր պարիսպներուն բարձրութեանը հաւասար սանդուղներ զեռ չշինած. հայ կինը հետեւեալ հնարքը գործածեց. Օր մը պարիսպներուն վրայ նստած՝ իլիկը ձեռքին մէջ կ'աշխատէր, աչքերը վար, և ձեռացներով իբր թէ զդէկի պարտէզին մէջ հայ գերուհոյ մը հետ կը խօսակցէ, մինչ իրօք ոչ ոք կը գտնուէր այն սեղ։

Մի և նոյն պահուն՝ իլիկին դերձանը մինչեւ վար իջնելով պարիսպներուն բարձրութեան աստիճանը կը շափէր։ Յետ որոշ կերպով զայս գիտնալու, Հայոց բանակը գնաց և անոնց բացատրեց՝ թէ ինչ ուսնալիներ պէտք է շինեն։

Ամէն բան գործադրուեցաւ իր հրահանգներուն համեմատ։ Բարձակումը դուրացնելու համար ընտրեցին գիշեր մը՝ որ առնական էր Արաքսեցոց համար։ Այն պահուն երբ ասոնք անկասկած խնջոյքի նստած էին, հայ զինուորները վեր բարձրացան պարիսպներէն, երկու բերդապահ աշտարակներէն վար նետերով ջախջախեցին, յետոյ՝ անհրաւէր խնջոյքի սենեակը մտնելով՝ սպաննեցին հոն գտնուող Արաքսայիները. քիչեր միայն կարող եղան փախչելու. Հայերը բերդին տիրեցին յետոյ, « Կեցցէ՛ Վասիլ » սկսան աղաղակել, և աւետարբեր մը զրկեցին կայսեր. նա փութաց Իբրահիմի բերդը գալու, Հայոց՝ գովեստ, պաշար, զէնք բաժնեց, և զօրա-

վար մը գնելով հոն, զգեկին տիրողները՝ անոր բերդապաշտ անուանեց։ Այս միջադէպը պատմած է Էլմասին արաբացի հեղինակը։

Բայց մեծագոյն դէպքը որ հանդիպեցաւ ընդ մէջ Վասիլի և Հայոց, եղաւ Անի քաղաքին խնդիրը։

Յովհաննէս Բագրատունի (1022ին) Վասիլի կտակեց Անի քաղաքը, պաշտանաւ որ մինչև մահ ինք պիտի իշխէ հոն և կայսրը ամէն օգնութիւն պիտի շնորհէ իրեն։ Կարելի չէր աւելի անբարեխիղճ որոշողութիւն մը՝ քան ինչ որ ըրաւ Յովհաննէս ոչինչ հազարով իր անձնական վայելքէն զատ։ Պետրոս Գեորգի Կարճը ոչ նուազ եպերեղի գտնուեցաւ այս կէտին մէջ՝ յանձն առնելով նոսրակի պաշտօնը՝ զոր իրեն տուաւ Բագրատունի արքայն։ Վասիլի ի սկզբան սուրբութեամբ ընդունեցաւ այսպիսի տոնջարկ մը, որով ցորչափ ապրէր՝ պատճառ մը պիտի ունենար հայ իշխանաց վրայ գերիշխանութիւն ցոյց տալու, զանանք ըստ կամս սանձելու։ Բայց աւելի հայրենասէր քան զՅովհաննէս, և անշուշտ յիշելով որ Վասիլի Արշակունիէ մը ծագած է ինք, և չուզելով որ այդպիսի կտակ մը իրեն յաջորդող ո՞ր է յոյն կայսրի մը ձեռք անցնի, մեռնելէն առաջ կանչեց հայ երէց մը (1030 թուին) Կիրակոս անուամբ, և վսեմօրէն կտակը իրեն յանձնեց, որպէս զի տանի զայն Հայոց թագաւորին տայ։

Ինչ քան աւելի կարող է Վասիլ Բ. ի հայափրութիւնը ցոյց տալ։ Մ'ըբան կը սխալին անոնք որ կ'ենթադրեն թէ Բիւզանդիոնի հայազգի կայսրքը յունացած ըլլան զգացմամբ, և մտցած իրենց հայրենիքը։

Գծրապարար Կիրակոս երէց՝ ապագային մասնին որ պիտի ըլլար, և կտակը վերադարձնելով արքունիքը պիտի բերէր վաճառելու, Յովհաննէս արքային չափ եղեռնագործ մը հանդիսանալով, պատճառ ազգային իրաւանց, և պատճառ Բագրատունի թագաւորութեան վերջանալուն։

Յիւրաի, խորապէս ուսումնասիրելի կէտ մ'է այն ազգեցութիւնը զոր ունեցած է Բիւզանդիոնի արչականի հարստութիւնը Հայաստանի Բագրատունի թագաւորաց նկատմամբ, երկուքն ալ ժամանակակից ըլլալով,

սկսած մի և նոյն գործուն (Վասիլ Ա. ի և Աշոտ Ա. ի օրով) երկուքն ալ մարած ըլլալով՝ գրեթէ միանգամայն։ Գաղցն հասարակաց աղբիւր մը կար անոնց կենաց, անոնց և ոտնորեւ և ուժոյն, զաղտնի կտպ մը՝ և կախում մը իրարմէ։ Հասարակաց աղբիւրը սպողաւ պահու՜մ երկուքն ևս կը զապրին զոյսութենէ։

Անիի մասին կը խօսի Կիպրենոս, (Բ հտ. էջ 557) Հայոց թագաւորը՝ Յովհաննէսիկէս կոչելով, այսպէս։

«Երեքտասաներորդ ընդեղատիոնին մէջ՝ պատերազմ սկսաւ՝ Անիի տիրապետութեան համար. բայց նախ վերջն պէտք եմք պատմել թէ ինչպէս և ինչ կերպով կոստանդին թագաւորը պատերազմի ձեռնարկեց, մինչև զիս Անիի իշխանը հանդարտ կեցած էր և ընաւ չարիք մը չէր հասուցած։

Երբ Գէորգ Արիստակէս իշխանը Հոռվ. մայրցաղ զէմ՝ զէնք վերուց, իրեն զինակից էր նաեւ Յովհաննէսիկէս՝ Անի գաւառին իշխանը. և վստի զի, ինչպէս որ վերը արդէն ըսինք, ճակատ առ ճակատ պատերազմեցաւ ընդզմէ Գէորգի և զարիկա վարիւց և խորտակեց, Յովհաննէսիկէս վստիւալով որ մի գուցէ թագաւորը՝ իր զինակցութեանը համար բարկանալով՝ անողոք կերպով իր հետ վարուի, քաղաքին բանալիները առնելով, ապաւինած էր թագաւորին, և ինքզինքը ինքնակամ անոր յանձնած, տալով նաեւ քաղաքին բանալիները. նա հաւնելով իր այս իսկեմութեանը, զինքը մաղխաբան կ'անուանէ և ցփհանս իշխան՝ Անիի և Մեծ կուռած Հայաստանին, պահանջելով իրմէ զրաւոր խոստում մը, որ իր մահուանէն վերջ՝ իր երկիրը երկու հաւասար մասի բաժնուի, մին ըլլայ իրեն (Հայոց թագաւորին), միւսը՝ Հռովմայեցոց։ Ասոնք այսպէս եղան։ Կը մեռնի թագաւորը, շատ ժամանակ վերջ՝ կը մեռնի նաեւ Յովհաննէսիկէս. և անոր մեռնելով՝ իշխանութիւնը կ'ընդունի Գագիկոս անոր որդին, որ խաղաղութիւն պահեց Հռովմայեցոց հետ և անոնց զինակից մնաց. հայրենի իշխանութիւնը սակայն ձեռք առաւ, և չուզեց զայն Հռովմայեցոց տալ, ինչպէս

Հայրենի գրութիւնը կը պահանջէր. սակայն Մանուսիտս իր արքունեաց մէջ գտնելով այդ գրութիւնը՝ կը պահանջէ, իբր յաջորդ վասիլ թագաւորին, թէ՛ զԱնին, և թէ՛ Մեծն Հայաստանը » :

Կեդրենոսի պատմութեամբը, ինչպէս կը տեսնուի, ունի կարեւոր տարբերութիւններ Հայ պատմիչներէն. Յովհաննէսիկ աւելի արդարանալի կ'երեւի, Հանդամանքներէն բնապատուած ըլլալով՝ պահանջուած կտակը գրելու :

Ինչո՞ւ Արեւելքի քրիստոնեայ փոքրիկ թագաւորները գրգռուած էին վասիլի դէմ. Այս բանիս քաղաքական պատճառը գիտար է տալ : Միայն թէ ճիշդ այս թուին էր որ տեղի ունեցան փոկասի և ֆոնֆիասի մեծամեծ ապստամբութիւնները . կը թուի թէ այս թագապահանջներու քաղաքագիտութիւնն եղաւ, Անիիբաղի պէս, շրջակայ ազգերը իրենց Հասարակաց թշնամոյն դէմ հանել , խոտտուեցնելով ազատութեան :

Ժ.Գ. — ՎԱՍԻԼ Բ.Ի ՊԱՏԵՐԱՍՏԵՐԸ՝ ԳԵՐՄԱՆԱՅԻՈՑ ԴԵՄ. — ԳԵՐՄԱՆԱՅԻՈՑ ԿԱՍՏՐ ԳԵՐԻ ԲՈՒՆԱՏ. — ԻՐ ՍԵՂԱՅԻՍԵՐ. — ՄԱՐԱԿԵՆՈՍԻՍԻՍ, ՍԵՂԱՅԻՍ ԿԵՅԻՍ, ԽՈՒՆԱՅԵՐ, ԽԱՅԱՆԵՐ, ԽՈՒՍԵՐ, ԱՐԱՆԵՐ՝ ՎԱՍԻԼ Բ.Ի ՃԱՄԱՆԱԿ :

Որո՞ն Բ. վասիլի քրոջ հետ ամուսնացած, իր ժառանգութիւնը կը համարէր իտալիան : Այս եղաւ շարժառիթ գերմանական պատերազմին :

Իտալիոյ Արաբները (զոր եւրոպական տեղական ածանցող Սարակինոս կը կոչենք, փոխանակ Սարակոսացի ըսելու) հարաւային գաւառներու վրայ անընդհատ արշաւանքներ կ'ընէին . ներողամիտ գտնուեցաւ վասիլ և իր ոյժը երկու թշնամեաց չքաժնելու համար, Արաբացոց մեծ գումար մը խոստացաւ՝ որպէս զի յարձակին Գերմանացոց վրայ :

Որո՞ն Բ. քրեթէ Համազգային բանակով մը իտալիա մտաւ՝ Յունաց և Արաբաց միացեալ ոյժերուն դէմ պատերազմելու համար : Վից ճակատամարտներու մէջ Գերմանացիք յաղթեցին, Տարենդոսի մօտ : Դէմ առ դէմ

կռուէ յուսահտած, Արաբաց մէկ զունդը՝ գերմանական բանակին հոսեր անցաւ, երբ ան անհոգ զբաղած էր իր խնջոյքներուն , և զարանեցաւ լերանց մէջ . բառակին ծագեալ մարը առջեւէն յարձակում գործեց : Գերմանացիք ալ վստահ դիմադրութիւն մը սկսան ասոնց դէմ, բայց երկու կողմէն պաշարուած տանելով զերենք, փախուստի դիմեցին : Պատերազմական ոգին՝ այս դարու մէջ՝ եկեղեցականներու վրայ ալ տիրած ըլլալով՝ ժողովրդապետներ և եպիսկոպոսներ ալ պատերազմի եկած էին. այնպէս որ գերմանական բանակը կարելի էր երկու մասի բաժնել , եկեղեցական և աշխարհական : Պարտութենէն յետոյ՝ եկեղեցականներն ալ միւս զինուորներուն բաղձն ունեցան :

Կայսրը իր ձիով ծալփ վազեց, և ջուրին մէջ նետուելով դիմեց դէպ ի նաւակ մը՝ զոր Կերմանացոյ մը կարծիք էր . թրշնմույ մը, Սլաւոնի մը նաւակն էր. գերի բռնուեցաւ Յայներ՝ Որոն Բ.Ի կնոջ՝ Թէոփանոյ կայսրուհւոյն իմացուցին թէ պատահաս են իր այլը արձակելու՝ եթէ հարկ եղած դրամը վճարէ : Թէոփանոյ զրիկեց զբարձի բեռներ՝ բազմաթիւ ջորիներու վրայ բեռցուցած , զսրս յանձնած էր Մէցի քաջասիրտ եպիսկոպոսին՝ Թիէրիի : Ասոր հետ կայսեր նաւակին մօտեցաւ գերմանացի զինուորներու զունդ մը՝ նաւաստի ծալած : Այն վայրկեանին՝ երբ Թիէրի կայսեր մասին Յունաց հետ կը բանակցէր, Որոն Բ զինքը շրջ մէջ նետեց . յայն մը զգեստէն բռնեց զինք, բայց գերմանական ուռը մը իր բազուկը երկու կտոր բրաւ . կայսրը՝ պառկած տուած նաւակը փախաւ , և Յայներ՝ իրենց գոռ թշնամիներէն սարսափահար , ոչ մէկ փորձ ըրին հետապնդելու : Հարկ չէ ըսել թէ ոսկեբարձ կարաւանն ալ Որոն Բ.Ի հետ Գերմանիա դարձաւ (983) :

Վասիլի ժամանակ էր որ վարչական նոր կազմակերպութիւն մը յորինուեցաւ իտալիոյ համար. իշխան մը սահմանուեցաւ, որ քաջապիսն պիտի կոչուէր, և որուն պաշտօնը պիտի ըլլար՝ իրեն փոխարքայ՝ կարգադրել ամէն բան որ իտալիոյ կը վերաբերի . իր մայրաքաղաքը պիտի ըլլար Պարի :

Արաբները՝ որ Յունաց օգնական եղած էին Գեորմանացոց դէմ, պարզապէս նոր թշնամիք մը ազատ մնալու համար, զայն հալածելէն յետոյ՝ վերստին Յունաց դէմ սկսան սպառնալով։ Պարսի ժողովուրդը՝ Սարգիս զօրավարը սպաննած ըլլալով, Արաբներին՝ խոսովածնան պահուն՝ յարձակեցան ու տիրեցին քաղաքին, գերիներու բազմութիւն մը փոխադրեցին Սիկիլիա։ Յովհաննէս Ամիրոսիւսոյ յաղթելով իրենց՝ տիրեց քաղաքին, բայց թշնամիներէն միայն երեք զլիաւորները սպաննեց։ Աթոն զօրավարը՝ Պարսի բանակին հետ Տարնտոն գնաց Արաբաց դէմ. ինքը սպանուեցաւ, իր բռնակը յաղթուեցաւ։ Կրկին պատերազմներ՝ մին Արաբաց դէմ, միւսը ապստամբած քաղաքացոց դէմ, նպաստաւոր ելան Յունաց։ Վասիլ Ռ. բարեկամ էր Վենետիկ տոժերուն։ Ուրախը առօրէ Յովհաննէս որդւոյն հետ ամուսնացուց՝ կայսերական հանդիսիւ, Մարիամ Իշխանուհին Արդիբեան ընտանիքէ (997)։ Այս Մարիամու համար կը պատմուի թէ երկնային և յստակ ջուրի մէջ լուացուելու համար, առաւօտեան ցօղիբը հաւաքել կու տար և անոնցմով կը լեցնէր իր աւազանը։

Խռուածներուն հետ այնքան հեզ և բարեկամական վարմունք գործածեց, որ անոնք կամաւ անձնատուր եղան, թէպէտ հակառակ պարագային ալ՝ զէնքով պիտի նուաճուէին (1020)։

Նոյն քաղաքականութեամբ վարուեցաւ Ռուսաց հետ, որոնց Վլադիմիր ցարը, յոյն իշխանուհւոյ մը՝ Աննայի հետ՝ ամուսնացած էր։ Խրիզոսիյրոս Ռուսը 800 հոգւոյ հետ Պօլիս եկաւ, կայսեր բանակին մէջ մանելու համար. վասիլ հրամայեց որ նախ դիմաթիւք ըլլան. անոնք ոչ միայն մտիկ չըրին, այլ բարկացած՝ յարձակեցան Ալիս գոսի մօտ՝ յունական նուերու վրայ և ֆեռսեցին անոնց։ Չկարենալով սակայն զխռուելու նորանոր ուժերու, անձնատուր եղան. Յոյները՝ զամէնքն ալ զլիառեցին (1022)։

Խաղաղաց Գէորգ Զուլու թագաւորին դէմ զրկեց Վարդ Դուկասը, որ պատերազմեցաւ, յաղթեց, և նուաճեց բոլոր երկիրը (1015)։

Արաբացիք յԱրեւելո՝ այս դարուն՝ հարկատու էին Յունաց. Վարդ ֆոկասի զօրավարութեան ժամանակ (983) չուզեցին Հալիպի համար սահմանուած տուրքը վճարել, և իսլաիֆայն Անտիոքայ մօտ վանքի մը վրայ յարձակելով՝ հոն գանուող բոլոր կրօնաւորները ջարդեց։ Արաբացոց բաջութիւնը այս աստիճանին հասած էր այս դարուս մէջ։ Յետոյ տեղիք տուա Յունաց պահանջին։ Պետուիններու երկու ցեղ (1001ին) Անտիոքայ վրայ յարձակեցան, բայց Ռուսնոս զօրավարէն յաղթուելով՝ մերժուեցան։ Խաչակրաց զաւուստը՝ Արաբացիները գերգոռած ըլլալով՝ ամենուրեք սկաւ հալածանք մը քրիստոնեայ հպատակներու դէմ։

Պաղատաւ առիթները անկարող դարձած էին ինքզնիքինի արքայից հետ մրցելու։ Վասիլ Բ. ի ժամանակ մէջ մէկ կարեւոր արշաւանքի ձեռնարկեցին։

ԺԳ. — ՎԱՍԻԼ ԾԱՆԸ. — ՆԿԱՐԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ԻՐ ԴԵՄՔԻՆ ԵՒ ԻՐ ԲՆԱՌՈՐԱԹԻՒՆՆԵՐ։

Բոլոր ահաբեկներ վասիլ յաղթանակներով փառաց և ուժոյ ծայրագոյն աստիճանին հասած էր. վասիլ միայն տօգոճ էր։ Եռանդուն բնաւորութեանց յատկանիշն է երբեք իր գործը ամբողջացած չհամարիլ, այլ միշտ իր ծրագրին վրայ նոր յաւելում մ'ընել, այնուհետեւ զոճ սրտով մեռնելու համար։ Եթէ սակայն յաջողին զայն իրագործելու՝ դարձեալ անկատարութիւն մը պիտի նշմարեն իրենց գործոց ամբողջին մէջ։ Այսպէս եղաւ վասիլ, որ իտալիոյ վրայ արշաւանք մը ծրագրելով՝ անկողին ընկաւ (1025)։

Իր հիւանդութեան պահուն՝ գուժեցին իւրեն Եւստաթիոս պատրիարքին մահը. պէտք էր իրեն յաջորդ մ'ընտրել. մինչ այս ինչորոշ մասին մտահոգութեան մէջ էր վասիլ, դուրս բացուեցաւ և ներս մտաւ Սթուս վանքի Արքահայրը՝ Ալեքսիս անուամբ, ձեռքին մէջ ունենալով Ս. Յովհաննէս Միլաիի զուրի՝ որուն բարերար ազդեցութեամբ՝ կայսրը բժշկել կը յուսար։

Նա զվասիլ ազատած էր մտահոգութե-

նէ. ոս Ալեքսիսի դանաւով՝ իմացուց որ Պօլսոյ Հայրապետ ընտրուած է. յետոյ յանձնեց իր իշխաններուն որ շուտով զինքը պատրիարքական գահու վրայ բազմեցնեն : Նոյն իրիկուն մեռաւ, վաթսուսն և ութ տաւ բեկան :

Փոփոխ պատմագիրը այդպէս կը նկարագրէ վասիլի գէմքն և բնաւորութիւնը.

« Ով որ վասիլի գէմքը տեսնար, — իմ ժամանակիս մարդիկներէն շատերը տեսած են զինքը, — իսկոյն կրնար իմանալ թէ նա ինչ հոգի ունի :

Իր գէմքը հաճելի էր : Ծախատը ո՛չ մտածկոտ, ոչ ցած, ոչ ալ շիտակ և անշնան՝ կնոջ մը ձակարկ պէտ, այլ լայն, դուրս ցցուած, ինչպէս որ մեծ մարդու մը կը վայելէ : Իր նայուածքը ո՛չ կեղծ էր, ո՛չ անդուծ, ո՛չ ալ ընդհակառակն՝ սարսում, այլ հպարտ և այրական փայլով մը կը շողար, կը փայլակեր, իր գէմքը անթերի շրջանակի մը ձեւն ունէր : Վիշր և ուսերը զարմանալի կերպով համեմատական էին իրարու : Իր կուրծքը ոչ շատ ուռած էր, ոչ ալ ներս գնացած, այլ պէտք եղած լայնութեամբ : Իր բոլոր մարմինը նոյն սքանչելի համեմատութեամբ շինուած էր : Հասակը ձեւաւոր էր, քիչ մը միջակէն լար :

Հետիոտն քաշելու մէջ քիչեր կրնային մրցիլ վասիլի հետ, ձիով՝ ոչ ոք. նման այն բազմաթիւ արձաններուն, զոր իր կենդանութեան ժամանակ կանգնեցին իրեն, իր նժուգին վրայ միշտ շիտակ և անշարժ կը կենար, պահելով իր վեհմ գաթանութիւնը, թէ՛ սովորական թէ՛ քառասորփ ընթացքի ժամանակ, թէ՛ իջնելու ատեն : Թէ՛ երբ ձիու վրայ հեծնար, թէ՛ երբ անկից իջնար, թէ՛ կամաց ընթացնէր թէ՛ շուա, բնաւ իր վեհմ կեցուածքը չէր փոխու, ինչպէս թէ աներեւոյթ մեքենայով մը կապուած լլլար : ԴՆերացած ժամանակ, մօրուքին՝ ծնօտին վրայ գանուող մասը թափեր էր, բայց երեսներու երկու կողմը դեռ թաւ մնացեր էր, և մինչեւ այքը կը հասնէր՝ գրեթէ բոլոր գէմքը ծածկելով : Սովորութիւն ունէր միշտ այս առատ մօրուքին հետ խողալու, մանաւանդ երբ բարկացած լլլար և աշխատանք կամ մտա-

հոգութիւն մ'ունենար : Ուրիշ սովորութիւն մ'ալ ունէր : Այսպիսի պարագայներու մէջ գտնուած ժամանակ՝ ձեռքերը ազդրներուն վրայ կը դնէր, արմուկները դուրս ցցած : Շատ անգամ այս դիրքին մէջ կը գտնուէր : Իր խօսքերը կարճ էին, կտրուկ, անխափքան թէ զարդարուն :

Կը սիրէր բարձրաձայն ծիծաղիլ և իր ազմկաւոր զուարթութեանը պահան՝ կարծես բոլոր մարմինը կը ցնցուէր » :

Հայ Առշակունեաց Հարստութիւնը սկսած էր վասիլի Ա.ով, կրնանք զայն վերջացած համարիլ վասիլի Բ.ով. Կոստանդին Ը.ի թաւաւորութիւնը անշուք եղաւ ու կարճատեւ :

Վասիլի Ա. նուիրականութիւնն ստացաւ Բուզանդացուց մէջ, իբր նախահայր կայրուրական տան, սիրոյ գիտութեան, պաշտպան կրօնից, իբր անձնաւորութիւն քաջութեան : Վասիլի Բ, իբր անհատ, չունէր նոյնչափ պատճառներ՝ ժողովրդականութիւնն ստանալու. չէր ունեցած արկածախնդիր կեանք մը, թշնամի էր գիտութեան. բայց իր գործը լրացուց՝ ինչ որ կը պահէր իր անձին : Իր յաղթանակները մեծադպիւն եղան :

Երկու վասիլիները նման են իրարու, — ինչպէս արշաղոյսը՝ վերջաղոյսին :

Ժ Բ. ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Ը.

(1025—1028)

Կոստանդին՝ սիրոյ երաժշտութեան, իւրն ջայքներու, որսի, հաճոյքի, հարազատ որդին է Ռոմանոս Բ.ի : Վայելքը բաժին ընկած էր իրեն, ինչպէս փառքը՝ վասիլի :

Եթէ չլլար պահ և անգովով՝ շատ արգարանդի պիտի գտնէինք իր կենցաղասէր բնաւորութիւնը. վասն զի ծնած մեղկ արքունիքի մը մէջ (960) և մէկ տարեկան հասակին, անգիտակցօրէն, հասած կայսրութեան, — պաշտօն մը՝ որուն իր ամբողջ կենաց մէջ անգիտակցից պիտի մնար, — յաջորդաբար խնամակալ ունեցած իրեն զթէռ-

փանայ (963), զՆիկեիոս (963-969), զԶմէկիկ (969-976), զՎասիլ Բ (976-1025) . ամենայն իրաւունք սենէր Համարելու՝ թէ տէրութիւնը կարօտ չէ իրեն, և թէ փոխանակ իւսանքը վստահելու գործունէութեան ասպարեզին մէջ մանկելով, լաւագոյն էր գոյն երջանկացնելու միայ խորհիլ :

1025ին սակայն՝ Վասիլ կը մեռնէր . կոստանդին Ը կը մնար միակ կայսր . վարչական մարմինը ամբողջապէս փոխուեցաւ . կոստանդին իր շուրջ հաւաքեց բոլոր այն մարդիկները՝ որոնց միակ արգիւնքն էր իր զուարճութեանց մասնակցիլը : Սկիսեալ Կոստանդին միանգամայն բոլոր այն իշխանները՝ որ իր ընթացքին չէին հաւանք : Տանջանքներուն մէջ՝ կուրացիները՝ ամենէն աւելի և մահաւոր հաճոյք մը կ'ազգէր իրեն :

Կոստանդին՝ Վուրց իշխանի որդին, յաճախ Վասիլ կ'երթար՝ իր եղբոր գործած աշտակութեանց միայ գանգատելու համար . կոստանդին Ը զինք կուրացուց :

Վաստատականի կառավարիչ ընտրուած էր Նիկեիոս կոմենենոս . սա իր զօրաց փախուստը արդիւնելու համար, երբեք ընել տուած էր իրենց՝ որ պատիւը պիտի չըլլան . նախանձառ պալատականներ կայսրը համոզեցին՝ թէ այդ երբեք ուրիշ բան չէր նշանակեր՝ բայց եթէ կոմենենոս ապստամբելու կը պատրաստուի . կոստանդին զինք կուրացուց :

Վարդ՝ Փոկասի որդին ամբաստանուեցաւ՝ թէ իր հօրը նման փորձեր պիտի ընէ գահը բարձրանալու . յանցանքը նայն էր նախորդինին հետ, պէտք էր պատիժն ալ նոյն ըլլալ . կոստանդին զինքը կուրացուց :

Նաւապատոս քաղաքին բնակիչները տալու ամբիւնեան իրենց կառավարչին դէմ՝ որ Յիմար Գէորգ կը կոչուէր, և զանիկա սպաննեցին . կոստանդին զիրենք պատժելու համար՝ իրենց եպիսկոպոսը կուրացուց :

Վասիլ՝ Ռամանոս Սթրիոսի որդին և Փրուզիանոս, Բուկելլարեան գնդին զօրավար, մենամարտ բրին, ինչ որ արդիւնեցած էր Բիւզանդիոսի մէջ . Փրուզիանոս՝ Փլաթի արքայութեան, Վասիլ՝ Օթթա կղզին, որ կոստանդին զինքը կուրացուց :

Թէպառառ Վեստ՝ Զաքարիա անուամբ կրօնաւոր ազգական մ'ունէր . կոստանդին իր լեզուն կարել տուաւ, համարելով՝ որ իրեն դէմ խօսած ըլլայ : Ռամանոս Գուրգէն ամուսնացած էր Փրուզիանոսի քրոջ հետ . Բաղասի, Գլաւաս և Գուսէլէ բարեկամ էին անոր . այս յանցանքին համար կոստանդին զիրենք կուրացուց :

Ոչ միայն անհատներու, այլ և իր ամբողջ աշխարհին դէմ՝ անդիմաբար վարուեցաւ կոստանդին : Վասիլ Բ այնքան տուրք գրած էր, որ ժողովուրդը դեռ չէր կրցած իր երկու յերջին տարուան հարկերը վճարել, բաց առաի նաեւ կոստանդինի թագաւորութեան երեք տարիներուն ժամանակ ալ տուրքերը դեռ ամբողջապէս չէին վճարուած : Մէկ տարուան մէջ պահանջեց կոստանդին՝ ինչ որ չէին կրցած անոնք տալ հինգ տարուան մէջ : Ժողովուրդը՝ չորրորդ տարուան պատճառաւ՝ արդէն սովէ կը տանջուէր՝ երբ այս հրամանն ալ ընդունեցաւ կայսրովն :

*

Կոստանդինի ժամանակ քաղաքական մեծ ծագոյն դիպումն եղաւ յունական արշիպելագոսի մէջ տրուած ծովամարտը :

Սարաքենոսի կողմէն կողմէն զօրացաւ և սպանուիլուն կ'ընէին ամենուրեք :

Վերիպոնո՝ Գիոսի կառավարիչը, և Գէորգ Թէոդոքանոս, իրենց դէմ՝ դրկուած՝ ծովու վրայ պատերազմ տուին . Արաբացիք յաղթուեցան . իրենց նաւերը փոխան կամ ընկրկուեցան . տասուերկու նաւ գերի ընկան Յունաց ձեռք :

Ռեմոսե անուամբ զօրավարը զրկուեցաւ յիսապիա՝ Սիկիլիան Արաբացիներէն առնելու համար . նա տիրեց Հոսիոսի . Պարի մանելով և նոյն տեղոյ եպիսկոպոսը մեռած գտնելով՝ անոր տեղ դրաւ Բիւզանդ անուամբ եպիսկոպոսը :

Փացինաքները Բուլղարիա մանելով՝ գերի տարած էին ոչ միայն ժողովրդեան մասմը, այլ նաեւ զինուորական անձինքներ . Գիոգինէս զօրավարը, յաղթելով իրենց, զիրենք միեց Գանուբէն անդին :

Արարացիք յԱրեւելս՝ Վասիլ Բ.ի մահն իմանալով, սկիզբն տուին կոռի՝ յարձակելով Հալէպի վրայ։ Սփոռախլուս՝ որ իրենց գէմ զրկուեցաւ, յաղթուելով փախաւ Անտիոք։ Իր զերիններուն մէջ կար նաեւ մին, Մուսարաֆ կոչուած, խելացի և նեղատրոսա բարձր դիրք մը նշմարելով՝ կը խորհէր ինքնիրեն թէ ո՞րքան Արարացեաց օգտակար պիտի ըլլայ զոսկի մը ունենալ այն տեղ։ Բայց սրալէս զի շինութեան ծախքը Յունաց ընել ապ, Սփոռախլուսի խորհուրդ առաւ այն տեղ բերդ մը հիմնել, աւարտելէն յետոյ՝ Մուսարաֆ զայն փութով մասնեց իր չայրենակցաց, որ յառաջ կու գային Թուոսպէր Եղիպատացոյն և Տրիպոլիսի ամիրային զօրավարութեամբ։

Հարտար զօրավարներու շնորհիւ՝ տէրութիւնը Կոստանդինի եռամսեայ թագաւորութեան ժամանակ՝ չունեցաւ մեծամեծ կուրսաներ։

*

1028ի նոյեմբեր 9ին կայսրը անկողին ընկաւ մահացու հիւանդութեամբ։ Զուրկ ժառանգէ՝ իրեն յաջորդ անուանեց Կոստանդին Տալասէնոս անուամբ պատրիկը, որ այս ժամանակ Հայկական բանակաթեմի մէջ կը գտնուէր, և կ'ապրէր հոն առանձին, իր տանը մէջ։ Բայց Սիմէոն անուամբ իշխանը՝ կայսեր միտքը փոխեց, Տէլասսէնոսի տեղ կայսր անուանել տալով Ռոմանոս Արդիւրոսը, իր բարեկամներէն մին և Էրզրոպոսէս անուամբ ներքինին արդէն մեկնած էր կայսրութիւն աւերելու Տէլասսէնոսի, երբ ուրիշ նուիրակներ հասնելով՝ զինքը յուսախորհ ետ պարձուցին։

Ռոմանոս Արդիւրոսի գահակալութիւնը ամենէն սրտաշարժ գէպքերէն մին է բիւզանդական պատմութեան. երկու ամուսիններ միշտ առաքելութեան և սիրոյ մէջ ապրած, զոհողութեան իրաւունքը կը յափրշտակեն իրարմէ, պատրաստ՝ իրարու համար իրենց կեանքը տալու։

Կոստանդին Բ. իր մահճին ըով բերիկ տուաւ գլխամանոս, և իր ձեռքէն բռնելով, ըսաւ.

— Իմ մահս մծաղուաւ է. կայսրու-

թիւնը կարող անձի մը կ'ուզեմ՝ յանձնել. զքեզ կ'անուանեմ իմ յաջորդս։ Բայց այս փառքին հետ զքեզ կը բարձրացնեմ ուրիշ պատուի մը. իմ աղջիկներէս միոյն հետ պիտի ամուսնանաս։

— Տէր արքայ, պատասխանեց Տէլասսէնոս, արդէն ունիմ ամուսին մը, Հելլենէն . . .

Այս առարկութեան վրայ զայրացաւ Կոստանդինը, և որովհետեւ՝ ինչպէս տեսնա՞ք՝ իր ամենէն սիրած առնջնաքը կուրացնելն էր, գոռաց.

— Կամ աղջկանս հետ կ'ամուսնանաս և կայսր կ'ըլլաս, կամ աչքերդ կը կորսնցնես։ Ընտրէ՛։

— Կուրացուր, պատասխանեց անմիջապէս Ռոմանոսը։

— Մինչեւ երկիւղ քեզ ժամանակ կու տամ մտածելու. եթէ տեղիք չառա հրամանիս, կը կորսնցնես միանգամայն՝ աչքերդ և ապագայդ։

Ահա թէ քնչ սպառնալիքներ հարկ եղաւ ընել Ռոմանոսի՝ . . . զինքը կայսր ընելու համար։

Կոստանդինի խօսակցութիւնը արդէն իսկոյն հաղորդած էին Հելլինէի. հագու Ռոմանոս տուն մտաւ, իւր կինը արտասուօք իր առջեւ վազեց, ոտքը ընկաւ. կը թախանձէր որ յանձն առնու կայսրութիւնը, և իր պատճառաւ ինքզինքը պժրագոյութեան չմտանէ։ Այս անձնանուիրութիւնը՝ դեռ աւելի զՀելլինէ սիրելի կ'ընէր Ռոմանոսի, որ աւելի յուզուած, սկսաւ գիմարել իր աղաչանքին. « Կայսր եղբի կ'ըսէր Հելլինէ, ես այնչափ պիտի ուրախանամ՝ որչափ եթէ կայսրուհի ըլլայի. ինայէ՛ քնձի, մի թողուր որ աչքերդ կուրացնեն »։

Եւ որովհետեւ Ռոմանոս կը շարունակէր իր առաջարկը մերժել, Հելլինէ յանկարծ դանակ մը զուրս հանեց, ձեռքին մէջ առաւ իր երկայն խոպանիւրը, անմիջապէս կտրեց զանոնք, հագուեցաւ վանական տարազը, ու մնաւ բարով ըսելով ամուսնոյն՝ անհետացաւ։

Նոյեմբեր 21ին մեռաւ Կոստանդին Բ. և իրեն յաջորդեց Ռոմանոս Գ.։

Թէպէտեւ Արդիյրոս անունը գուտ յա-
նական կը հնչէ, բայց թերեւս անտեղի չըլ-
լայ ենթադրել թէ նա՝ Արծրունի անուն
հելլենացունն է:

Պէտք է դիտել առ այս, որ

1. — Գաղղիացի պատմագիր մը, Guil-
laume de Tyr, Յիսուպորեցի կոչած է
(Ա Գիրք, էջ 2) զՌոմանոս. — արդ Յերա-
պոլիս ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ խորձեանք
գաւառի Զմէկածագ աւանը, ուր Արծրունեաց
գաղթականութիւն մը, Սնեքերիմէն յետոյ,
պէտք էր անպատճառ գտնուիլ:

2. — Թէ միայն Ռոմանոս ծնած չէ Յե-
րապոլիս, այլ թէ իւր նախնիք եւս հոն կը
բնակէին, յայտ է անտի՝ որ Լեւոն Արդիյ-
րոս, — նոյն ընտանեաց անունն առաջին
անգամը՝ որ պատմութեան մէջ կը ներկայա-
նայ (Միքայէլ Արքշիոի Ժամանակ 856-
867), — խորձեան գաւառի մէջ կը շինէ Ս.
Եղիսաբէթ անուամբ եկեղեցի մը, ուր իր
թոռն ալ կը թաղուի:

3. — Անուններն եւս կասկածել կու տան
Արդիյրեանց հայկական ծագումը. 1002ին
Պարթի մէջ կը յիշուին նոյն ընտանիքէն եւ-
ր. կու հոգի, Մէլ (Մէհ) և Գուտ. — բաց առախ,
ամենէն ուղիարական անունը՝ Արդիյրեանց
քով է Լեւոն, որուն գործածութիւնը յաւ-
նաբաժին Արծրունեաց քով՝ արդէն ծանօթ
է Լեւոն Հայկազնի օրինակէն:

4. — Վասիլ Բ. Սնեքերիմի գաղթիչն
յետոյ, Վասպուրական կը զրկէ իրեն կա-
ռավարիչ՝ Վասիլ Արդիյրեան, եղբայր Ռո-
մանոսի, որ պիտի թագաւորէր: Այս բն-
աբութիւնը կասկածել կու տայ թէ Վասիլ՝
Արդիյրոսի կու տար Վասպուրականը՝ իբր
իր հայրենի երկիր:

5. — Մինչեւ այս Ժամանակ խնամուածիւն
բնաւ չենք տեսներ՝ յոյն և հայ արքունեաց
մէջ: Ռոմանոս Գ. Արդիյրոսի Ժամանակ է
որ նա իր Վասիլ եղբոր աղջիկներէն մին,
ինչպէս կը վկայէ Աքիլլիքէս, ամուսնու-
թեան կու տայ՝ Մեծն Հայաստանի թագա-
ւորին. իր եղբոր միւս աղջիկը՝ Հիգլինէ
անուամբ, ամուսնացուցած էր Ալիսագաց
Գէորգ իշխանի աղջկան հետ: Բագրատու-
նեաց հետ այսքան բարեկամական վարմուն-

քը՝ պէտք էր առանձին շարժաթիթներ ու-
նենալ:

6. — Արծրունեաց գաղթականութիւն մը.
որ թագաւորական յիշատակներ ունէր, պէտք
էր Պոլսոյ մէջ շատ մեծ դիրք գրաւել, մա-
նաւանդ եթէ զիստեղ թէ ուրիշ նուազ կա-
րեւոր ցեղեր որքան աղքեցութիւն կրցած
էին ձեռք բերել: Արդիյրեանց ընտանիքը,
որուն համար Զոնարաս կը վկայէ թէ Պոլ-
սոյ նշանաւորագոյն գերպատաններէն էին՝
կը համապատասխանէ յիշատի այդ գաղա-
փարին:

7. — Ռոմանոս Արդիյրոս անձնական մեծ
ու փալլուն արդիւնք մ'ունեցած չէր՝ գահու
արժանանալու համար. պէտք էր իր ծագ-
ման մէջ փնտռել իր գահակալութեան պատ-
ճարը:

8. — Լեզուարանական արգելք մը զոյու-
թիւն չունի. Ե. Գ կը համապատասխանէ
յաճախ՝ հայ. ձ ցրին. Γ'ερωσ (Գերունի), Γ'ευσ
(Դիւսաւ), Γ'εννωλ (Դիւանիլ), և այլն:

Այս հանգամանքները՝ ապացոյցներ չենք
նկատեր, այլ նշաններ՝ որ կարող են այդ-
պիսի ենթադրութիւն մը թելադրել:

Ըստ այսմ, երբ հայ-արշակունեաց հա-
րստութիւնը վերջացաւ, բիւզանդական գահը
անցաւ Արծրունեաց:

Այս կէտը դեռ չափազանց անուսկաւոր
է և դեռ կարօտ ապացոյցներու. ուստի նաեւ
կոստանային Ը.ի հետ կը կիցենք Բիւզան-
դիանի հայ կայսերաց պատմութիւնը:

Հ. Կ. Տ. ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ԿԱՐՊԻՍԻՆ ԽԱՂԱՔԱՐՏԸ

— — —

Սաստիկ ըզրազած կ'երեւէր կարպիս,
Պանջ տանելու իւր թիկունքը դիւս.

Զբաղանք էր շինել լարձրիկ աշտարակ
իւր խաղաղարարի թղթերովն համակ:

Վրայէ վրայ շարքի քրտան, երեսուն,
Հա ... երեսունըմէն ալ քրտա խնձուռն.
Երեսուներկրորդին, աւազ, փուլ եկաւ ...

Ափսոսաց կարպիս վատեան ճիգն ամբաւ:

«Տեսար, գառնուկդ իմ, վրայ բերի ես ալ,
Զափնե աւելի ուզեցիք ցընծել»:

Եւ ա՛հ այն փոքրիկ աւելորդ շափն էր՝
Որ ամբողջ ցընծեմէ ի սուգ է փոխեր »:

Հ. Ա. ՏՐԻՈՑԿԱՆ